

*Osvrti, prikazi, recenzije***Prikaz****Herbert Kitschelt***The Radical Right in Western Europe*

The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1997., 332 str.

Politička desnica tradicionalan je dio političkog spektra, uključujući i ekstremnu desnicu. Fenomen ekstremne desnice u Europi obično se veže uz dvadesete i tridesete godine ovog stoljeća i najčešće asocijacije su vezane uz fašistički pokret u Italiji i nacionalsocijalističku stranku u Njemačkoj. Rezultati njihove političke vladavine najvidljiviji su kroz posljedice Drugog svjetskog rata koji je, s obzirom na opseg destrukcije, broj angažiranih ljudi i teritorij koji je zahvatio, najveći rat u ljudskoj povijesti. Uzročnici, stranke ekstremne desnice, stoga su u poslijeratnoj Europi proskribirane i potisnute na margine političkih zbivanja. No, da fenomen ekstremne desnice nije vezan isključivo uz socioekonomske uvjete koji su “proizveli” fašizam i nacionalsocijalizam, pokazuje lagani oporavak i jačanje ekstremne desnice u Zapadnoj Europi gdje se od šezdesetih godina do danas bilježi kontinuirana prisutnost stranaka nove ekstremne desnice.

Studija “The Radical Right in Western Europe” Herberta Kitschelta na vrlo opsežan, dobro utemeljen, kvantitativnim istraživanjima i dokumentima potkrijepljen način obrađuje taj politički fenomen. To je nastavak knjige “The transformation of European Social Democracy” (1994.) istog autora. U knjizi “The Radical Right...” autor razvija svoj teorijski argument razvijen u prethodnoj knjizi, primjenjujući ga na novi objekt istraživanja. Kitschelt polazi od pretpostavke da su društvena struktura i ekonomija razvijenog kapitalizma doveli u sumnju kompetitivnu dimenziju politike u dva aspekta: ekonomski ljevi-

čari (koji se zalažu za redistribuciju dobara), ujedno politički i kulturalni libertarijanci smještaju se na jednoj krajnjoj poziciji, dok se ekonomski desničari, koji se zalažu za slobodno tržište, kao i politički i kulturno autoritarni, smještaju na drugu krajnju poziciju političkog spektra.

Razloge pojave nove ekstremne desnice (NED) Kitschelt nalazi u pomjeranju osi političkog sučeljavanja. Dok je poslije Drugog svjetskog rata osnovni sukob u političkom prostoru bio na liniji kapitalizam – socijalizam, danas se ta os pomjerila u pravcu osovine autoritarizam – libertarijanizam. Na osnovi toga otvoren je politički prostor koji nisu pokrivala tradicionalne desne stranke centra, podesan za djelovanje nove ekstremne desnice. Ujedno, stranke umjerene ljevice i desnice sve više se približavaju centru, čime i njihovi politički programi postaju sve sličniji i teži glasačima za razlikovanje.

Kitschelt razlikuje tradicionalnu i novu ekstremnu desnicu, uvodeći dva kriterija razlikovanja. Prvi je vremenski, jer se stranke koje svrstava u novu ekstremnu desnicu osnivaju od sredine šezdesetih naovamo. Drugi kriterij je nemogućnost tih stranaka da stvaraju koalicije sa strankama desnog centra i neparticipiranje u nesocijalističkoj vlasti.

U sadržaju političke orijentacije ekstremne desnice došlo je do promjena, tako da za razliku od tradicionalne antitržišne orijentacije i antidemokratskog opredjeljenja fašističkih pokreta, nova ekstremna desnica prihvaća tržište, uz prihvaćanje rasizma kao sastavnog dijela političkog apela nove ekstremne desnice. Fašističke, kao i stranke nove ekstremne desnice, dijele uglavnom karizmatско liderstvo i relativnu odsutnost formalno-racionalne unutarnje stranačke strukture. Takvo unutarnje ustrojstvo omogućuje stvaranje “unutar-stranačkih feuda” među hijerarhijski nižim stranačkim vodama, koje eksploatira stranački hegemon u svrhu učvršćenja vlastite moći.

Kitschelt dalje istražuje socioekonomsku i demografsku pozadinu glasača fašističkih po-

kreta. Brojne studije fašističkih pokreta između dva svjetska rata ukazuju da su socijalističke, katoličke i buržoaske stranke izgubile relativno malo glasača u korist fašističkih pokreta. Fašizam je u svom razdoblju uspio većinom među glasačima koji nisu imali stabilne veze s političkim organizacijama. Stabile političke veze bile su izraženije među kvalificiranim radništvom, "plavim ovratnicima" u bazičnim industrijama, koji su bili organizirani u sindikate bliske socijalističkim strankama, kao i među pripadnicima katoličke srednje i radničke klase blisko povezanim s katoličkim strankama. Glasači nepovezani s političkim organizacijama i sindikatima predstavljali su za fašističke pokrete izvor glasača.

Fašizam je ostvario snažan prodor među politički slabije povezanim grupama kao što su marginalni radnici u industriji i poljoprivredi, "bijeli ovratnici", samostalni farmeri i mali poduzetnici, ali i među profesionalcima, intelektualcima i buržoazijom. Socioekonomska struktura članstva fašističkih pokreta ukazuje da ona gotovo u potpunosti reflektira socioekonomsku strukturu čitave populacije, s tim da su pripadnici radničke klase bili podzastupljeni, dok su pripadnici niže srednje klase bili prezastupljeni u tim pokretima.

Elektorat suvremene ekstremne desnice također prilično jasno odražava široki raspon grupa u organizacijskoj strukturi razvijenih industrijskih demokracija. Danas desničarske stranke natproporcionalno osvajaju glasove u velikim industrijskim područjima metropola, ne u malim gradovima i rezidencijalnim urbanim područjima gdje živi srednja klasa. Kao i u fašističkim pokretima, neovisna srednja klasa (farmeri, trgovci, obrtnici) još uvijek natprosječno iskazuje tendenciju potpore ekstremne desnice, ali danas predstavlja kvantitativno mnogo manje značajno izborno tijelo nego u razdoblju fašističkih pokreta u dvadesetim i tridesetim godinama.

Fašistički su pokreti pokušali prigrbliti suvremena tehnička i organizacijska iskustva industrijskog tržišnog društva, ali su odbacivali kulturne korelate ekonomske modernizacije – opadanje kolektivnih identiteta i uspon individualizma. Zato su fašistički pokreti privlačili često one koji nisu bili potpuno učvršćeni u industrijskom društvu – male poduzet-

nike, intelektualce, više državne službenike i profesionalce koji su iskusili gubitak statusa, kao i prvu generaciju seljaka – radnika, često nekvalificiranih, koji se još nisu u potpunosti asimilirali u radničke udruge.

S opadanjem društvenih normi i mehaničke solidarnosti u tranziciji, od statusno utemeljenoga društvenog reda prema tržišno utemeljenom i individualističkom sustavu, ekonomski dislocirane grupe počele su žudjeti za novim zajedništvom, koje će rekonstituirati normativnu integraciju pod promijenjenim uvjetima industrijske produkcije. Fašistički pokreti su to iskoristili i izvršili mobilizaciju masa na temelju antimodernog modernizma.

Danas, u postindustrijskom kapitalizmu, malo ljudi teži novoj suosjećajnoj zajednici solidarnosti, stoga stranke nove ekstremne desnice ne mogu računati na mobilizaciju osjećaja zajedništva protiv modernizma. Kitschelt smatra da je retorika fašizma različita od retorike nove ekstremne desnice u naj-manje tri segmenta. Prvo, fašizam je izražavao antikapitalističke, korporativističke težnje, dok NED zagovara kapitalizam slobodnog tržišta sa snažnom, ali malom državom. Drugo, i NED i fašizam su autoritarni, ali njihova autoritarnost ima različite izvore. Autoritarnost NED proizlazi iz njihove težnje za obranom struktura kapitalističkog upravljanja, a ne iz fašističkog odbacivanja ekonomije slobodnog tržišta, te se tako, prema Kitscheltu, barem implicitno nadovezuje na misao apologeta liberalnog tržišnog kapitalizma. Treće, dok su rasizam i etnokulturalni provincijalizam činili dio fašističke ideologije, koji je u nekim pokretima zamijenjen militarizmom i nacionalizmom, u apelu NED oni predstavljaju središnje mjesto.

Dvije su političke teme najčešće povezane sa strankama nove ekstremne desnice. Borba protiv povišenja poreza, pogotovo na izravne prihode i vlasništvo, te odbacivanje imigranata, primarno iz nezapadnih zemalja. No te dvije teme predstavljaju samo dio spektra političkih orijentacija nove ekstremne desnice koja se okuplja oko problema državljanstva, organizacije procedure kolektivnog odlučivanja i principa raspodjele ograničenih resursa. Stranke nove ekstremne desnice zalažu se za ekskluzivističku definiciju prava na državljan-

stvo ograničenu na kulturalno homogeni dio stanovništva. U pogledu procedura kolektivnog odlučivanja, svejedno radi li se o politici, obitelji, poduzetništvu ili crkvi, NED zastupa jake autoritarno – paternalističke procedure, a odbacuje debate, pluralizam zasnovan na jednakoj vrijednosti glasova građana, toleranciju i pluralizam. U pitanjima ekonomske i socijalne politike, NED se zalaže za čisto tržišnu raspodjelu resursa, kroz tržišne mehanizme, bez uplitanja države. Tako NED smatra da država treba biti snažna i autoritarna, ali mala.

Kitschelt u nastavku studije prezentira rezultate istraživanja stranaka nove ekstremne desnice provedenih u više europskih zemalja. Autor analizira fenomen Nacionalne fronte u Francuskoj kao prototipa stranke nove ekstremne desnice, stranke takve orijentacije u Skandinaviji, Austriji, Italiji, odnos između naslijeđa nacionalsocijalizma i nove ekstremne desnice u Njemačkoj, te problem rasizma i desnog populizma u Velikoj Britaniji. Raščlanjajući pojavu tih stranaka, njihov razvoj, političke stavove i izborne rezultate, Kitschelt na njima testira svoju hipotezu, uspoređujući odstupanja od idealtipskog modela, uspješnost političkog apela tih stranaka i njihove političke strategije. Desničarske stranke su pronašle “pobjedničku formulu” u Danskoj, Francuskoj i Norveškoj, ali ne u Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Italiji. U Velikoj Britaniji konzervativna stranka je preduhitrla rast uspješne ekstremne desnice u sedamdesetima, aktivirajući populističko – nacionalističku retoriku. U Njemačkoj i Italiji su, prema Kitscheltu, bili povoljni strategijski uvjeti za razvoj desno – autoritarnih stranaka, no naslijeđe nacionalsocijalizma i fašizma u strankama koje su se direktno ili indirektno pojavile kao nastavljači tih ideologija bilo je prejako i spriječilo je te stranke da odaberu novi, izborni us-pješni apel.

The Radical Right in Western Europe Herberta Kitschelta je studija koja daje obilje informacija o europskoj političkoj desnici i ozbiljno se upušta u raščlambu fenomena, ne libeći se od ispitivanja svih aspekata koji su doveli do oživljavanja ekstremne desnice. Kitschelt čitatelju pruža širu sliku, uvodeći probleme transformacije zapadnih društava iz industrijskog u postindustrijsko društvo, utje-

caja “države blagostanja”, kulturne pluralizacije, problema imigracije i sve većeg preklapanja političkih orijentacija stranaka umjerene ljevice i desnice na rast stranaka ekstremne desnice. To su samo neki elementi zbog kojih *The Radical Right in Western Europe* predstavlja zahvalno štivo za proučavatelje političke scene Zapadne Europe i suvremenih tendencija u tom političkom prostoru.

Tarik Kulenović

Prikaz

Orit Ichilov (ed.)

Citizenship and Citizenship Education in a Changing World

The Woburn Press, London, 1998., 282 str.

Globalne društvene promjene na kraju dvadesetog stoljeća tema su brojnih radova s područja različitih društvenih znanosti. Kako ove promjene zahvaćaju razumijevanje građanstva kao konstitutivnog principa organizacije političkih zajednica, te kako utječu na modele građanskog obrazovanja putem kojih se mladi pripremaju za sudjelovanje u političkom životu, pitanja su koje jednostavni i jednoznačni odgovori teško mogu zadovoljiti.

Knjiga *Citizenship and Citizenship Education in a Changing World* zbornik je radova koji tematiziraju ove probleme, analizirajući ih kroz prizmu globalnih političkih, socijalnih i ekonomskih promjena. Urednica zbornika, Orit Ichilov, profesorica je pedagogijskih znanosti na sveučilištu u Tel Avivu i potpredsjednica *Međunarodnog udruženja za političku psihologiju*. U svojim istraživanjima fokusirala se na probleme političke socijalizacije i građanskog obrazovanja, a rezultate istraživanja prikazala je u knjigama *The Political World of Children and Adolescents* i *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*.

Knjigom *Citizenship and Citizenship Education in a Changing World*, koja je rezultat rada više uglednih znanstvenika (politologa, sociologa, pedagoga i psihologa) iz različitih dijelova svijeta, Orit Ichilov želi prikazati implikacije koje su recentne svjetske političke, ekonomske, tehnološke i kulturne promjene izvršile na građanstvo, kao oblik kolektivnog identiteta, i na građansko obrazovanje. Knjiga sadrži četrnaest poglavlja u kojima se utjecaji pojedinih socijalno-političkih promjena na koncept građanstva i modele građanskog obrazovanja analiziraju na temelju rezultata niza empirijskih istraživanja.

Sama urednica, Orit Ichilov, pridonijela je nastanku zbornika s nekoliko svojih radova, pa tako u uvodnom poglavlju analizira sam pojam građanstva, pokazujući pri tome kako je u svom nastanku povezan s idejom liberalne demokracije, pri čemu polazi od činjenice da postoje različite kompleksne koncepcije o tome što građanstvo jest pa tako i različiti obrasci obrazovanja za građanstvo. Autorica smatra da pojam građanstva u današnjem razumijevanju, osim što označava formu identifikacije, sadrži tri dimenzije – civilnu, političku i socijalnu, koje čovjeku koji živi u zajednici pretpostavljaju prava i obveze. Može li ovakav koncept građanstva i na njemu zasnovano građansko obrazovanje čovjeku biti vodič i pomoći mu da pronađe osjećaj svrhotosti u svijetu koji se rapidno mijenja, pitanje je koje Orit Ichilov smatra izuzetno značajnim.

Analiza građanskog obrazovanja u Izraelu opisana u četvrtom poglavlju također je rad Orit Ichilov, u kojemu ona pokazuje kako su razvoj i modifikacije građanskog obrazovanja u Izraelu bili uvjetovani socijalnim, političkim i vrijednosnim promjenama u društvu. Zaključak koji izvodi iz iskustva svoje države jest da se pri analizi građanskog obrazovanja i pri izradi programa takvog obrazovanja uvijek mora voditi računa o socijalnom i političkom kontekstu konkretnog društva. Pitanje obrazovanja u Izraelu, to jest problem položaja Palestinaca u Izraelu, tema je petog poglavlja (autor Elias Mazawi) u kojemu se analizom palestinske pobune protiv Izraela i učešćem mladih Palestinaca u njoj, želi pokazati kako konflikt, sukob i rat unutar jedne države mogu

dovesti do situacije u kojoj osnovno mjesto socijalizacije mladih postaje ulica. U takvim situacijama sukob kao središnji izvor političke socijalizacije oblikuje osnovne crte karaktera, pa kasnije organizirano analitičko učenje može imati samo ograničene efekte.

Drugo (autor Vladimir Shlapentokh) i treće (autor Zsuzsa Matrai) poglavlje donose pregled pokušaja zemalja bivšeg komunističkog bloka, Rusije i Mađarske, da nakon dugog razdoblja totalitarizma i autoritarizma konstruiraju mehanizme koji će podržavati demokratske procese. Pri tome su obje države suočene s velikim problemima, jer se pokazalo da uspostava institucionalno-pravnih okvira nije dovoljna za efikasno funkcioniranje države. Parohijalno-podanička politička kultura i ekonomski kolaps, naročito u Rusiji, doveli su ove države do političko-ekonomske krize, pri čemu je jedan od uvjeta prevladavanja krize i napretka konstrukcija modela građanskog obrazovanja koje će ljude poticati na preuzimanje aktivne uloge u političkom životu.

Dva poglavlja zbornika posvećena su građanskom obrazovanju u Sjedinjenim Američkim Državama. Tako šesto poglavlje (autor Richard Braungart) donosi rezultate empirijskih istraživanja, provedenih početkom devedestih godina, koja su se bavila stavovima mladih Amerikanaca od 15 do 29 godina, prema ekonomskim, političkim i socio-kulturnim događanjima u svojoj zemlji. Rezultati ovih istraživanja opovrgavaju procjene američkih novinara i političkih analitičara o američkoj mladeži kao politički apatičnoj i nezainteresiranoj za političke procese u zemlji, te pokazuju da su i nove generacije Amerikanaca privržene američkom političkom sustavu i spremne ga podržati, ali su istodobno nezadovoljne njegovim aktualnim funkcioniranjem. U sljedećem poglavlju (autorica Mary A. Hepburn) analizira se utjecaj medija, prije svih televizije, na političku socijalizaciju mladih u SAD, pri čemu je osnovna teza da mediji i građansko obrazovanje predstavljaju konkurirajuće, inkompatibilne agente političke socijalizacije mladih. Ovu tezu potvrdili su rezultati nekih empirijskih istraživanja koji su pokazali da aktualni medijski okoliš, u kojemu središnju ulogu zauzima televizija, svojim sadrža-

jima i načinom prezentiranja informacija nije kompatibilan s nastojanjima građanskog obrazovanja da promovira demokraciju. Stoga autorica smatra da građansko obrazovanje mora obratiti posebnu pozornost na kritičko preispitivanje uloge medija u političkim procesima, jer je to jedini način da se građani zaštite od iskrivljavanja informacija od strane medijske industrije.

Velika Britanija, pregled povijesnog razvoja i aktualnog stanja građanskog obrazovanja u ovoj zemlji stabilne parlamentarne demokracije, tema je trinaestog poglavlja (autor Ian Lister). Velika Britanija zapravo je ovdje predstavljena kao dokaz činjenice kako ni države u kojima je demokratski sustav uspješno funkcionirao nisu razvile sustavne programe građanskog obrazovanja, pa je tako i u Britaniji tek osamdesetih godina ovog stoljeća napušteno tradicionalno poimanje političkog obrazovanja kao jednostavnog političkog opismenjavanja u kojem se politika tretira kao statički fenomen te se izbjegava svako problematiziranje pojedinih političkih procesa. Suočivši se s aktiviranjem latentnih političkih sukoba (etnički, kulturni), i uvidjevši da ovakva koncepcija političkog obrazovanja ne može pomoći u rješavanju tih problema, tek su tada u Britaniji poduzeti značajniji koraci u promociji građanskog obrazovanja kao obrazovanja koje će mladima dati oruđe za kritičko promišljanje aktualnih političkih problema.

Deveto poglavlje (autorica Virginia Sapiro) donosi jedno zanimljivo viđenje pojmova demokracije i građanstva, jer se ovi pojmovi promatraju iz kuta uloge spola u njima. Autorica, navodeći primjere iz političke povijesti, pokazuje kako se stupanj na kojem se neka država proglašavala demokratskom uvijek kroz povijest promatrao iz kuta prava muškaraca i njihovih odnosa prema državi, uz istodobno zanemarivanje prava žena. Demokracija je po njoj uvijek konkretna demokracija, to jest rezultat je stanovitih socijalnih i povijesnih okolnosti, pa ako se kroz povijest uspostava demokratskih sustava promatrala kroz prizmu ostvarenja općeg prava glasa za muškarce, nije nemoguće da u budućnosti jedna nova teorija demokracije poželi ukinuti trenutno ozakonjenu spolnu jednakost u politici. Stoga autorica drži kako se danas proši-rena

sintagma da demokracija bez prava žena nije demokracija, ne smije uzimati kao samorazumljiva, niti se pokreti za žensku emancipaciju smiju zbog toga prepustiti samozadovoljstvu.

Posebnu zanimljivost ovog zbornika predstavljaju poglavlja u kojima se tematizira stanje građanskog obrazovanja u zemljama koje nisu često u fokusu našega politološkog interesa. Tako Steven H. Chaffé u svom radu daje pregled stanja građanskog obrazovanja u Argentini, dok Clive Harber proučava političku povijest afričkih zemalja i tako dolazi do zaključka da su u njima nakon dekolonizacije demokratski sustavi bili izrazito lomljivi zbog nepostojanja političke kulture koja bi tu demokraciju podržala, a koja se nije mogla razviti uslijed nepostojanja građanskog obrazovanja. Matthew S. Hirshberg svojim radom pokazuje kako se građansko obrazovanje razvijalo na Novom Zelandu, u zemlji u kojoj se razvio jedan specifični oblik patriotizma, apolitični patriotizam, a posebno je zanimljiv rad sociologa Wing-Kwong-Tsanga koji je istraživao političke stavove građana Hong Konga neposredno prije povratka ove bivše britanske kolonije pod suverenitet Kine, te drži da će biti vrlo zanimljivo promatrati buduću slijed događanja, jer ćemo biti u mogućnosti da vidimo u kojoj mjeri će se jedno relativno razvijeno građansko društvo moći oduprijeti asimilacijskim težnjama komunističke države.

Zaključno poglavlje zbornika urednica Orit Ichilov iskoristila je kako bi još jednom ukazala na važnost građanskog obrazovanja kao osnovnog agenta političke socijalizacije mladih i najvažnijeg izvora pripreme mladih generacija za ulogu građana u dinamičnom, kompleksnom i međuzavisnom okruženju. Po njoj, građansko obrazovanje ne smije se zaustaviti na jednostavnom prenošenju fakata i stvaranju normativnog znanja, već osnovna sastavnica tog obrazovanja mora biti proces postavljanja problemskih situacija i njihovo obrađivanje u analitičko-dijaloškom obliku kroz koji će mladi ljudi razviti kritički stav prema zajednici u kojoj žive te svojoj ulozi u toj zajednici. Svoju viziju građanskog obrazovanja Orit Ichilov najpregnantnije je izrazila u zadnjoj rečenici knjige: "Citizenship education should help to redefine the public place, and to

create conscientious, intersted, caring, and active citizens” (str. 272).

Knjiga *Citizenship and Citizenship Education in a Changing World* nudi zainteresiranom čitatelju pregled koncepata građanstva i građanskog obrazovanja iz različitih dijelova svijeta. Svjetski priznati stručnjaci s područja proučavanja građanskog obrazovanja predstavili su zanimljiv mozaik ideja, teorija i analiza i tako dali ilustraciju problema što ih sa sobom nosi koncept obrazovanja za demokratsko građanstvo. Osnovna poruka knjige jest te da se nijedno društvo, bez obzira na stupanj njegova ekonomskog razvoja i stanje demokracije, nije u dovoljnoj mjeri pozabavilo problemom građanskog obrazovanja i posvetilo mu pažnju koju zaslužuje. Razvoj aplikativnih i učinkovitih praktičnih programa utemeljenih na konzistentnim edukacijskim teorijama tako je zadaća s kojom se u budućnosti moramo suočiti ukoliko u obrazovanju vidimo jednu vrst kompasa u kontingentnom svijetu koji nas okružuje. Posebnu pažnju na ovaj rad trebali bi obratiti oni koji se bave ovim područjem obrazovanja, jer knjiga može poslužiti kao putokaz za razmišljanje o stanju političkog i građanskog obrazovanja i u našem društvu, prije svega kao poticaj da se osvijesti kompleksna i komplicirana, ali izuzetno značajna, uloga građanskog obrazovanja u stvaranju stabilnog demokratskog poretka za novo tisućljeće.

Berto Šalaj

Prikaz

Castles, Stephen – Miller, Mark J.

The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World

1. izdanje 1993. i 2. ponovljeno izdanje 1994., The Macmillan Press, London, 306 str.

Knjiga Stephena Castlesa i Marka J. Millera *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World* govori o suvremenim međunarodnim migracijama i načinu na koji one mijenjaju društva, a dijeli se na 10 poglavlja: *Introduction* (1-17), *The Migratory process and the Formation of Ethnic Minorities* (18-42), *International Migration before 1945* (43-64), *Migration to Highly-developed Countries since 1945* (65-97), *The Migratory Process: A Comparison of Australia and Germany* (98-123), *The Next Waves: The Globalisation of International Migration* (124-167), *Migrants and Minorities in the Labour Force* (168-194), *New ethnic Minorities and Society* (195-230), *Immigrant Politics* (231-259), *Conclusion: Migration in the New World Disorder* (260-275).

Migracije nisu izolirani fenomen: kretanja roba i kapital gotovo uvijek povećavaju kretanja ljudi. Globalna kulturna razmjena, poboljšani transport i razvoj elektronskih medija vode k migracijama. Međunarodne migracije nisu otkriće kasnoga dvadesetog stoljeća, kako naglašavaju autori, niti su one bile značajne samo za doba kolonijalizma i kapitalizma. Migracije su dio ljudske povijesti od najranijih vremena. Međunarodne migracije su brojnije od 1945. godine, te naročito rastu sredinom osamdesetih godina. Migracije će nastaviti s rastom i u devedesetima, te prvom desetljeću novoga stoljeća i postat će najvažniji faktor globalne promjene.

Ne zna se točan broj međunarodnih migranata. Međunarodna organizacija za migra-

cije ustanovila je 1990. godine kako se radi o broju od oko 80 milijuna ljudi, a taj broj uključuje sve tipove migranata, bili oni evidentirani ili ne. Od tog broja, njih 15 milijuna traži azil ili utočište. Nakon 1992. godine neka su istraživanja pokazala da je broj migranata premašio 100 milijuna ljudi, od kojih 20 milijuna traži azil ili utočište.

Međunarodne migracije dio su transnacionalne revolucije koja oblikuje društva i politike diljem svijeta. Neka područja kao Sjedinjene Američke Države, Kanada, Australija, Novi Zeland ili Argentina klasična su područja kamo ljudi migriraju. Imigranti u tim zemljama uglavnom su Europljani ili njihovi potomci. U posljednjih dvadeset godina SAD, Kanada i Australija imaju priljev imigranata naročito iz Meksika i drugih zemalja Latinske Amerike i Kariba.

U sjevernu i zapadnu Europu ušao je između 1945. godine i ranih sedamdesetih velik broj radnih migranata, te se i te zemlje također mogu prozvati područjima imigracije. Čak i zemlje južne Europe, kao Grčka, Italija i Španjolska, koje su dugo vremena bile zona emigracije postaju zonom imigracije. Autori navode da i srednje i istočne europske države postaju zemlje imigracije, kao na primjer, Mađarska, Poljska i Čehoslovačka. Na srednjem Istoku događa se nešto zanimljivo i autori navode primjer Turske koja je istovremeno i imigrantska i emigrantska država, iako su šezdesetih i sedamdesetih godina milijuni Turaka otišli na privremeni rad u Njemačku i druge zemlje zapadne Europe. S vremenom su naftom bogate arapske zemlje – Saudijska Arabija i Kuvajt – postale privlačne kao imigrantske zone stanovništvu Azije i Arabije. Migracije imaju važnu ulogu i u Africi. Godine 1989. Afrika je imala 5 milijuna izbjeglica. Mnoge afričke države, kao Nigerija i Obala Slonovače primile su strane migrante, bilo legalno ili ilegalno. Nasuprot tome, ljudi su iz Alžira masovno emigrirali u Francusku. U Aziji su također učestale međunarodne migracije. Iran je udomio milijune ljudi, i to u prvom redu afganistanske izbjeglice.

Uspoređujući migracije diljem svijeta moguće je odrediti neke opće tendencije: a) globalizaciju migracija, koja se očituje u tome što sve više zemalja istovremeno osjeća sklonost

prema migracijama (*globalisation of migration*); b) porast migracija (*acceleration of migration*); c) činjenicu da velik broj zemalja nema samo jedan tip migracija, kao npr. samo radne migrante ili izbjeglice, nego čitav niz različitih vrsta migranata (*differentiation of migration*); i d) činjenicu da odlučujuću ulogu u svim tipovima migracija igraju žene (*feminisation of migration*).

Cilj je drugog poglavlja knjige – *The Migratory Process and the Formation of Ethnic Minorities* – kako i sami autori navode, povezati teorije o migracijama i teorije o etničkim manjinama. Govori se o nekim teoretskim objašnjenjima migracija i stvaranju etničkih manjina. Međunarodne migracije moraju biti videne kao integralni dio razvoja suvremenog svijeta. Migracijski proces posjeduje određenu dinamiku. Vrlo često se u literaturi kritiziraju teorije o migracijama. Neke teorije tvrde da migriraju najčešće siromašni ljudi u bogate zemlje. Castles i Miller to demantiraju te kažu da su najčešći migranti ljudi srednjeg društvenog statusa iz područja koja se nalaze u nekoj socijalnoj ili ekonomskoj promjeni.

O međunarodnim migracijama prije 1945. godine autori iznose svoja stajališta u trećem poglavlju – *International migration before 1945*. Migracijska su kretanja vrlo često imala političke i ekonomske uzroke. Jasnu razliku između ovo dvoje vrlo teško je pronaći, jer je ekonomska moć obično povezana s političkom moći. Velika europska ekspanzija koja je dovela do kolonizacije najvećeg dijela svijeta donijela je sa sobom i različite tipove migracija. Autori opisuju i ključnu ulogu radnih migranata u kolonijalnim ekonomijama i procesu industrijalizacije. Radne migracije su oduvijek bile glavni faktor u pojavljivanju kapitalističkog svjetskog tržišta. U Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Australiji, Engleskoj, Njemačkoj i Francuskoj radnici-migranti imaju ulogu koja se mijenja ovisno o ekonomskim i društvenim uvjetima, te ulogom u državi. Razdoblje od 1850. do 1914. godine bilo je vrijeme masovnih migracija. To je također bilo vrijeme industrijalizacije i ekonomskog rasta u Zapadnoj Europi i SAD-u. Industrijalizacija je bila uzrok objema, emigraciji i imigraciji, nekada čak u istoj

zemlji (autori navode slučaj Velike Britanije).

U sljedećem poglavlju – *Migration to Highly-developed Countries since 1945* – autori se bave imigracijama u visokorazvijene zemlje poslije 1945. godine. Nakon Drugog svjetskog rata međunarodne su migracije promijenile svoj karakter. Migracije se dijele na dvije faze. U prvoj, od 1945. do ranih sedamdesetih godina, glavna ekonomska strategija bila je koncentracija investiranja i razvitak proizvodnje u visokorazvijenim zemljama. Kraj ove prve faze označava 1973./74. godina i doba naftne krize. Druga faza u vanjskim migracijama započela je sredinom sedamdesetih godina i trajala do kasnih osamdesetih, odnosno ranih devedesetih. Ova faza uključuje nove tipove migracija. U ovom poglavlju težište je na migracijskim kretanjima nakon 1945. godine prema visokorazvijenim zemljama, uključujući zapadnu Europu, Sjevernu Ameriku i Australiju. Ti bi se tipovi mogli podijeliti na masovna kretanja europskih izbjeglica krajem Drugog svjetskog rata, povratak migranata u njihove pradomovine, mobilnost visokoobrazovanih osoba, često ne u sklopu transnacionalnih korporacija i nevladinih organizacija. Ekonomski motivi su obilježili migracijska kretanja od 1945.-1973. godine. Poslije 1973. godine dolazi do perioda konsolidacije i demografske normalizacije imigrantske populacije u zapadnoj Europi. Castles i Miller daju primjer iz 1973. godine, kada se useljavanje pokušalo stopirati. Neki su gostujući radnici otišli u svoje domovine, a dio ih je ostao u zemlji u koju su uselili – to potkrepljuju primjerom kada je vlada SR Njemačke donijela odluku o zabrani useljavanja. Ovaj trend zaustavljanja useljavanja, osim SR Njemačke, pratile su i neke druge zemlje.

Prethodno poglavlje govori općenito o migracijama nakon Drugog svjetskog rata. U poglavlju *The Migratory Process: A Comparison of Australia and Germany* autori predstavljaju nešto detaljnije probleme Australije i Njemačke, te ih uspoređuju. I Australija i Savezna Republika Njemačka imaju iskustvo masovnih migracija nakon 1945. godine, dakle nakon Drugog svjetskog rata. U oba slučaja kretanja su počela kada je država započela s regrutiranjem (novačenjem) radnika-

migranata. Australija je jedna od klasičnih zemalja imigracije. Nova nacija nastala je preko kolonizacije i imigracije tijekom posljednja dva stoljeća. Poput SAD-a i Kanade, dio je 'novog svijeta', "raštrkana zemlja" ili populacija otvorena naseljavanju iz zemalja Europe i drugih zemalja. Od 1947. godine u Australiji postoji kontinuirana politika planiranja useljavanja zamišljena da stvara populaciju i pridonosi ekonomskom rastu. Imigracija u Australiju uglavnom je bila trajna i napravila je od Australije zemlju velikih etničkih razlika, sa službenom politikom multikulturalizma. Nasuprot Australiji, Njemačka je viđena kao stara povijesna nacija, čiji korijeni idu unazad nekoliko stoljeća. Poslije 1945. godine njemačka politika naglašava novačenje privremenih gostujućih radnika, iako su osim njih imali velik priljev izbjeglica i "etničkih Nijemaca". Danas se još uvijek može naići na mišljenje kako Njemačka nije država imigracije. Kraj hladnoga rata, a naročito ujedinjenje Njemačke doveli su do masovnog kretanja stanovništva nakon 1989. godine, što je imigraciju i etničke razlike pretvorilo u središnje političke vrijednosti. Uspoređujući Australiju i Njemačku moramo shvatiti da je način migracijskih kretanja determiniran različitim faktorima. Autori te razlike iznose u sljedećim točkama: porijeklo i razvoj migracijskih kretanja, udruženje tržišta rada, razvoj društva na dijelu useljenika, uloga legalnih poslova, vladina politika, interakcija s društvom zemlje u koju su uselili. Ono što je zajedničko Australiji i Njemačkoj jest masovno useljavanje. U Njemačku se od 1945. godine uselilo više od 20 milijuna ljudi, a u Australiju od 1945. godine više od 5 milijuna ljudi, što predstavlja velik priljev s obzirom na relativno malu zemlju. Obje zemlje su radnike-migrante naseljavale na 'surova' područja. Kretanja stanovništva su i u Australiji i u Njemačkoj dovela do istih promjena – podjele na tržištu rada, formiranja etničkih grupa i do stambene podjele. U oba se slučaja primjećuje pojava rasta rasističkog ponašanja domaćeg stanovništva prema useljeničkom stanovništvu.

The Next Waves: The Globalisation of International Migration naslov je sljedećega poglavlja u kojem autori govore o novom valu migranata, pri čemu se misli uglavnom na migrante iz zemalja istočne Europe, Arabije, Af-

rike, Azije i Latinske Amerike. Zemlje useljavanja su zapadna Europa, Australija i Sjeverna Amerika. Autori pokazuju kako većina političkih, socijalnih i ekonomskih promjena dovodi do masovnih kretanja iz specifičnih regija i u njih. Dakle, iz siromašnih zemalja istočne Europe, srednjeg Istoka, Afrike, Latinske Amerike i Azije ljudi iseljavaju i useljavaju u visokorazvijene zemlje. Sva migriranja imaju zapravo iste korijene i međusobno su usko povezana, iako postoje različite kategorije migranata i područja migriranja.

Međunarodni migranti čine 80 milijuna svjetske populacije. Od tog broja jedna je četvrtina legalnih radnika, jedna četvrtina ilegalnih radnika, jedna četvrtina bračnih parova s djecom i jedna četvrtina izbjeglica i tražitelja azila. U Australiji useljenici čine trećinu radne snage (podaci iz 1989./90.), a 1991. godine su činili četvrtinu radne snage. Autori su imali namjeru pokazati da je većina kretanja poslije 1945. godine počela kao radne migracije često organizirane od poslodavaca i vlada. Nakon 1970-e ekonomsko restrukturiranje je dovelo do niza novih načina zapošljavanja migranata. Slika tržišta rada podijeljena je na etničko porijeklo i spol, koje se razvilo u sedamdesetima, a nastavilo i postalo jasno izraženo u devedesetima. Međutim, bez obzira na to raste broj ilegalnih migracija i ilegalnog zapošljavanja, pa zato u statistikama nemamo potpune podatke o imigrantima. Autori daju primjer jednog američkog istraživanja koje je pokazalo da imigranti mogu zarađivati više nego Amerikanci. Tipični migranti koji su došli šezdesetih godina zarađivali su manje nego Amerikanci, ali u osamdesetima imigranti su zarađivali 10% više. Ovo istraživanje baca novo svjetlo na "američki san" mnogih useljenika, prema kojem sada imigracija može dovesti do pogoršanja socijalne nejednakosti. Velika nezaposlenost i loši uvjeti rada i uzroci su i rezultati determinanti manjinskoga statusa: pravne nesposobnosti, nesigurnosti stanovanja, velike koncentracije stanovništva u siromašnim područjima, lošeg školovanja, predispozicija za rasizam, zločin i druge socijalne probleme. O svim tim problemima autori govore u poglavlju *Migrants and Minorities in the Labour Force*.

Cilj poglavlja *New Ethnic Minorities and Society* bio je pokazati sličnosti i razlike u migracijskom procesu u različitim zemljama, te raspraviti kako je stvaranje etničkih grupa i porast razlika relativno lako prihvaćeno u nekim zemljama, dok je u drugima ovaj razvoj doveo do isključenja i marginalnosti. Autori ovo potkrepljuju primjerima manjina u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Nizozemskoj, Švicarskoj i Švedskoj. Govoreći o manjinama i naciji, navode tri modela: isključujući (exclusionary) model, republikanski (republican) model i multikulturalni (multicultural) model. Postoje države u kojima dominira definicija nacije kao zajednice po rođenju i porijeklu. Takve države nevoljko prihvaćaju useljenike i njihovu djecu kao članove svoje nacije. Ova 'nevoljkost' je izražena preko imigracijske politike. U takvim zemljama useljenici su članovi civilnog društva (radnici, porezni obveznici, itd.), ali im je vrlo teško postati članovima nacije ili pak članovima koji bi participirali u državi. Tako autori objašnjavaju prvi model. U drugoj kategoriji zajednica je bazirana na političkoj participaciji i kulturi. Autori smatraju da je nužno razlikovati imperijalni model od republikanskoga. Velika Britanija, Nizozemska i Francuska bile su imperijalne sile. Kada su se njihova carstva raspala počele su uvoditi moderne oblike građanstva, bazirane na članstvu u političkoj zajednici. Time autori objašnjavaju republikanski model. Posljednja kategorija je multikulturalni model. Članstvo u nekoj naciji bazira se na stanovanju i prihvaćanju političkih vrijednosti. Ovaj model se, kažu naši autori, odnosi na Australiju, Kanadu, Švedsku i SAD. Nizozemska je negdje između republikanskog i multikulturalnog modela; republikanskog, jer je Nizozemska bila imperijalna sila, a multikulturalnog zato što postoje neki elementi multikulturalizma.

Međunarodne migracije odigrale su veliku ulogu u unapređivanju multikulturalne politike. O tome govori pretposljednje poglavlje *Immigrant Politics*. Kad se govori o migracijskoj politici prevladavaju interesi uglavnom imigracijskih zemalja, dok se zapostavljaju interesi nerazvijenih emigracijskih zemalja. Kako i sam naslov poglavlja glasi, i autori se bave imigracijskom politikom. Interesi imigracijskih i emigracijskih zemalja vrlo često su

suprotni. Imigracijske zemlje žele u stalne imigrante uključiti kvalificirane radnike, što nanosi štetu emigracijskim zemljama koje bi željele da nekvalificirani radnici emigriraju. Imigranti mogu utjecati na politiku. Imigranti mogu unaprijediti i političke veze između svojih domovina i zemalja-domaćina. Migranti i manjine su zbog toga i subjekti i objekti politike. Međunarodne su migracije dovele i do stvaranja novih stranaka i novih vrijednosti. S druge strane, vlasti imigracijskih zemalja izdaju dozvole za zapošljavanje, propisuju kvote za pojedine etničke zajednice imigranata, ograničavaju uvjete za dobivanje stanova, za spajanje obitelji, te drugim regulativnim mjerama ostvaruju ciljeve svoje imigracijske politike.

U knjizi *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World* Stephen Castles i Mark J. Miller opisuju suvremene međunarodne migracije, kompleksnost samog fenomena migracija, različitosti i zajedničke faktore u međunarodnim kretanjima koji zahvaćaju veće dijelove svijeta. U drugom poglavlju objašnjava se kako migranti pridonose porastu etničkih različitosti u društvima i u kakvom su odnosu s društvima, kulturnim i političkim razvitkom. U trećem poglavlju objašnjavaju kompleksnost interakcije između migracija i rastućih etničkih različitosti te se opisuje povijest međunarodnih migracija do 1945. godine. Četvrto poglavlje se nastavlja sadržajem na treće, s tom razlikom što se u njemu autori bave migracijama nakon 1945. godine. U petom se, pak, poglavlju uspoređuju dijametralno suprotna iskustva vezana za imigrante u Australiji i Njemačkoj. Cilj je bio pokazati sličnosti i razlike i objasniti faktore koji ih određuju. U šestom poglavlju autori pokazuju kako većina političkih, socijalnih i ekonomskih promjena dovodi do masovnih pokreta iz specifičnih regija i u njih: srednji Istok, istočna Europa, Afrika, Latinska Amerika i Azija. Iz ovih se zemalja sele ljudi u visokorazvijena područja. Sedmo poglavlje govori o ekonomskoj poziciji imigranata u visokorazvijenim zemljama te Castles i Miller objašnjavaju zašto se zapošljavaju imigranti usprkos visokoj nezaposlenosti. Osmo poglavlje daje uvid u poziciju imigranata – legalni status, stvaranje etničkih zajednica, rasizam, građanstvo, nacionalni

identitet. Deveto poglavlje bavi se imigracijskim politikama koje su u stanju stalne promjene. U desetom poglavlju autori sumiraju argumente knjige i predstavljaju zaključke o budućnosti međunarodnih migracija.

The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World Stephena Castlesa i Marka J. Millera bavi se pitanjima međunarodnih migracija koje su stalna pojava u povijesti. Kretanja stanovništva uvijek prate demografski rast, tehnološke promjene, političke sukobe i ratna stanja. Posljednjih pet stoljeća masovne su migracije odigrale veliku ulogu u kolonijalizmu, industrijalizaciji, stvaranju i jačanju država-nacija, te razvoju svjetskog kapitalističkog tržišta. Pa ipak, međunarodne migracije nisu nikad bile tako ekonomski i politički značajne kao danas. Nikada prije, naglašavaju autori, nisu međunarodne migracije činile dio nacionalne sigurnosti i tako bile povezane s konfliktima i nemirima na globalnom planu. Države bi se trebale pozabaviti pitanjima reguliranja useljavanja i legalnih useljenika, kako bi pronašle trajna rješenja vezana uz te probleme, a ti su problemi dio naše suvremenosti.

Ana Pažanin

Prikaz

Zoran Jašić

Kroatien im Spannungsfeld der Globalisierung

Verlagsbuchhandlung Ulrike Šulek, Köln, 1998., 62 str.

Pred nama je knjižica Zorana Jašića *Kroatien im Spannungsfeld der Globalisierung*, veleposlanika Republike Hrvatske u Saveznoj Republici Njemačkoj, u Bonnu.

U 14 poglavlja – *Einführung* (str. 8); *Kroatien im Spannungsfeld der Globalisierung* (str. 8-15); *Historische, geographische und wirtschaftliche Merkmale der Entwicklung Kroatiens* (str. 15-18); *Tourismus* (str. 18-20);

Institutionelle Rahmen (str. 20-22); *Steuersystem* (str. 22-26); *Bankensystem* (str. 26-29); *Privatisierung* (str. 29-31); *Durchführung des Stabilisierungsprogramms* (str. 31-33); *Kroatien und die globale Ökonomie* (str. 33-37); *Kroatien und die Europäische Union (EU)* (str. 37-43); *Wirtschaftliche Beziehungen zwischen Deutschland und Kroatien* (str. 43-46); *Schlußfolgerungen* (str. 48-53); *Anmerkungen* (str. 53-61); *Summary* (str. 61-62) – autor daje pregled različitih područja života Hrvatske i njezine uklopljenosti u globalizaciju.

Ova je knjiga njegov osobni doprinos diskusiji o Hrvatskoj kao maloj zemlji i njenoj ulozi u vremenu globalizacije, koja je potaknuta brojnim predstavljajima knjige *Das historische Schicksal des Volkes* predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana, u Bonnu, Berlinu, Hamburgu, Münchenu i drugim gradovima Savezne Republike Njemačke.

Kao što je već rečeno, autor daje pregled političkog i gospodarskog života Hrvatske vezanog za njezine povijesne, zemljopisne i privredne značajke, za turizam, porezni i bankarski sustav, privatizaciju, odnose Hrvatske i globalne ekonomije, odnose Hrvatske i Europske unije, te privredne odnose između Hrvatske i Savezne Republike Njemačke, ali i za izravne njemačke investicije u Hrvatskoj.

Pojam *globalizacija* postao je dio svakodnevnog jezika poslovanja i političkih krugova širom svijeta. Fenomen globalizacije stvarnost je koju nitko ne može zanijekati. Za malu zemlju, kakva je Hrvatska veoma je važno da prepozna izazove globalizacije u okolini te definira ciljeve i prioritete unutar te okoline.

U ovom djelu globalizacija se objašnjava ne samo kao dio ekonomije nego su u nju uključeni različiti povijesni, kulturni i politički aspekti.

Autor na početku kaže kako bi pozicija zemlje u kontekstu globalizacije trebala biti objašnjena pojmovima nacionalnog identiteta i stvarnoga ekonomskog kapaciteta. Prvi pojam nacionalnog identiteta vezan je za povijesne, kulturne i političke okolnosti, dok se pojam stvarnoga ekonomskog kapaciteta mjeri različitim statističkim indikatorima (strane

investicije, inflacija, itd.). Za Hrvatsku je, smatra Jašić, nužno da shvati ravnotežu između faktora nacionalnog identiteta i tekuće ekonomske stvarnosti.

Autor nadalje razmatra mogućnosti iskorištavanja prirodnih bogatstava i turizma u Hrvatskoj, te institucionalni poredak s naglaskom na porezni i bankarski sustav. Kao i u drugim tranzicijskim zemljama, i u Hrvatskoj je potrebno poduzeti mjere smanjivanja nezaposlenosti i poboljšati poziciju Hrvatske u smislu natjecanja za sudjelovanje u vanjskom tržištu.

Nakon izlaganja o hrvatskom tekućem ekonomskom stanju u kontekstu globalizacije, autor sumira odnose između Hrvatske i Europske unije, s naglaskom na odnose sa Saveznom Republikom Njemačkom. Njemačka, smatra on, kao hrvatski najvažniji trgovinski partner ima značajnu ulogu u budućoj integraciji Hrvatske u institucije Europske unije.

U skladu s naslovom svoje zanimljive rasprave o Hrvatskoj u kontekstu globalizacije, Jašić već na uvodnim stranicama razlaže razliku između internacionalizacije, transnacionalizacije i globalizacije u suvremenoj socijalnoj teoriji. Razumljivo je samo po sebi da se i internacionalni i transnacionalni odnosi Hrvatske u suvremenom svijetu moraju sagledati i s aspekta sve raširenijih procesa globalizacije i izazova pred koje on stavlja sve države i kulture, a posebno one malih naroda.

Ana Pažanin

Prikaz

Međunarodni znanstveni seminar *Regionalna suradnja i sigurnost u jugoistočnoj Europi*

U Interuniverzitetskom centru (IUC) u Dubrovniku od 18. do 25. lipnja održan je međunarodni znanstveni seminar "Regionalna suradnja i sigurnost u jugoistočnoj Europi". Na ovogodišnjem, trećem po redu takve vrste, okupilo se dvadesetak znanstvenika, uglednih profesora, mladih istraživača, polaznika pos-

lijediplomskih i dodiplomskih studija iz Hrvatske, Slovenije i Makedonije.

Otvarajući seminar, u svom uvodnom izlaganju prof. dr. Radovan Vukadinović (Fakultet političkih znanosti – Zagreb) naglasio je da je geografsko-politički prostor što se nekada tradicionalno nazivao Balkan, a nakon rušenja berlinskog zida i okončanja hladnoratovske bipolarne podjele svijeta sve češće se upotrebljava naziv Jugoistočna Europa, usprkos svojih novih političkih, ekonomskih, socijalnih i inih konotacija, danas “najnestabilnije i najopasnije rubno područje Starog kontinenta”.

Rušenje četrdesetogodišnjeg sistema sigurnosti (2 članice NATO-a, 2 članice Varšavskog ugovora, 2 blokovski nesvrstane zemlje), nastanak novih, mladih samostalnih, međunarodno priznatih država (Slovenija je prvi put u povijesti međunarodnih odnosa ostvarila svoju državnost) povuklo je za sobom brojne još neriješene teritorijalne, nacionalne, gospodarske probleme, otvorene oružane sukobe, migracije stanovništva i teško kontrolirani val izbjeglica.

Uzimajući u obzir geostrategijsko značenje Jugoistočne Europe (spojnica razvijenog Zapada s Bliskim Istokom, Zaljevom i Centralnom Azijom) te proklamiranu politiku Clintonove administracije globalnog širenja američke sfere utjecaja i organizacije NATO, prof. dr. Vukadinović rekao je da je, premda po njegovom mišljenju prekasno, “razvijeni Zapad shvatio i pokazao da neće tolerirati daljnje ugrožavanje sigurnosti i stabilnosti na tom području”.

U povijesti međunarodne zajednice snažne države (Austro-Ugarska, Velika Britanija, Francuska, Njemačka, Rusija) oduvijek su na turbulentnom području jugoistočne Europe nastojale stvoriti i očuvati sfere svog utjecaja. Danas, u posthladnoratovskom svijetu, uz Europljane, dominantno, i po svemu sudeći dugotrajnije, na tom rubnom području Europe angažirane su i vojno-političke snage Sjedinjenih Država. Osvrćući se, ukratko, na mnogobrojne inicijative i pokušaje međunarodne zajednice glede stabilizacije jugoistoka Europe (SECI, regionalni pristup, Rayamound inicijativa, Pakt o stabilnosti) prof. dr. Vukadi-

nović zaključuje da premda “ni Sjedinjene Države niti Europljani ne definiraju datum i vrijeme kada će prostorom jugoistočne Europe zavladati mir i sigurnost te se uspostaviti stabilni temelji za uspješan gospodarski razvoj i povezivanje tog područja s ostatkom europskog kontinenta, međunarodna zajednica odlučna je da u novom svjetskom poretku europski jugoistok ne ostane crna rupa Starog kontinenta”.

O novim aspektima sigurnosti u promijenjenom međunarodnom ozračju, čije su posljedice najočitije upravo na području jugoistočne Europe, govorio je prof. dr. Anton Grizold (Obrambeno raziskovalni center, Fakultet za družboslovne vede – Ljubljana).

Za njega su položaj i uloga mlade slovenske države na novoj međunarodnoj sceni dodatno determinirani i njezinim specifičnim geopolitičkim položajem. “Slovenija je na raskrižju Centralne i Jugoistočne Europe i predstavlja svojevrсна vrata za ulazak, odnosno izlazak s područja europskog jugoistoka”. To jednim dijelom objašnjava početno kolebanje i nesigurnosti u traženju i prihvaćanju adekvatne nove nacionalno-sigurnosne strategije Slovenije. No ubrzo se Slovenija čvrsto opredijelila za jače povezivanje sa Zapadom i izjasnila za pristup zapadnoeuropskim integracijama EU i NATO. Kao pridružena članica Zapadnoeuropske unije, članica Partnerstva za mir te na listi najoptimalnijih kandidata za prijem u prvom krugu proširenja u Europsku Uniju, Slovenija, sukladno zahtjevima demokratskog razvijenog Zapada razvija i odnose regionalne suradnje sa zemljama na području jugoistoka Europe.

Govoreći o institucionalno-pravnim i zakonodavnim problemima s kojima se Slovenija susreće u procesu potrebite prilagodbe euroatlanskim integracijama, prof. dr. Grizold ukazao je i na paradoks do kojeg se došlo istraživanjem javnog mijenja provedenog od strane istraživača Obrambenoslovnog fakulteta u Ljubljani. Godine 1998. oko 70% anketiranog slovenskog pučanstva bilo je za uključenje Slovenije u EU i NATO (prioritet je dan Europskoj uniji), ali se istovremeno velik broj anketiranih koji se izjasnio za integraciju u euroatlanske integracije protivu slovenskom preuzimanju obveza članstva u EU i NATO-u

(povećanju izdataka za vojni budžet, stacioniranju vojnih baza na slovenskom teritoriju, slanju slovenskih vojnika u zajedničke akcije NATO snaga).

Govoreći o procesu tranzicije, kroz koji više ili manje uspješno prolaze sve postkomunističke zemlje jugoistočne Europe, i izborom sustavu, prof. dr. Ivan Grdešić (Fakultet političkih znanosti – Zagreb) naglasio je značaj sigurnosti i stabilnosti za mogućnost dugoročnijeg planiranja demokratskog razvitka pojedine zemlje ili regije. Za njega proces demokratske tranzicije ili konsolidacije političkog sistema države, predstavlja “testiranje demokracije dotične države”. Za uspješnu tranziciju potrebno je provesti odgovarajuće demokratske reforme u političkoj sferi, na ekonomskom planu te u civilnom društvu. Govoreći o procesu tranzicije u Hrvatskoj, prof. dr. Grdešić osvrnuo se na postignute uspjehe, ali i ukazao na pogreške i potrebite korekcije dosad učinjenog.

O nacionalnim problemima u jugoistočnoj Europi govorio je doc. dr. Siniša Tatalović (Fakultet političkih znanosti – Zagreb). Postizanje trajne stabilnosti i sigurnosti tog rubnog dijela Starog kontinenta, po njemu, uz gospodarski rast i razvoj, bitno ovisi i o smirivanju etničkih napetosti, netrpeljivosti i otvorenih sukoba. Bremenito povijesno nasljeđe, kulturne, vjerske, običajne razlike, dodatno potencirane krvavim sukobima iz dalje ali i bliže prošlosti, teritorijalne pretenzije i još uvijek dokraja neriješeno pitanje granica nekih novoosnovanih zemalja uslojavaju pronalaženje i primjenu adekvatnih političkih rješenja etničkih problema, kako unutar pojedinih država, tako i među državama jugoistočne Europe. Premda sve države jugoistočne Europe svojim institucionalno-pravnim normama prihvaćaju i garantiraju humanitarna prava i prava etničkih manjina, u svakodnevnoj političkoj praksi mnoge ne primjenjuju općeprihvaćene, univerzalne standarde glede zaštite elementarnih ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Stoga se doc. dr. Tatalović pita “mogu li, hoće li i kada zemlje jugoistočne Europe prihvatiti jednu racionalnu politiku glede rješavanja etničkih sukoba i postizanja međusobnih dobrosusjedskih odnosa, potrebitu za integraciju te regije u ujedinjenu Europu?”.

O teškom stanju u Makedoniji izazvanom posljedicama kosovske krize, akcije zračnih snaga NATO-a “Združena snaga”, velikom, nekontroliranom valu albanskih izbjeglica s Kosova koje su spas potražile u toj susjednoj zemlji govorila je mr. sc. Marija Cenevska (Univerzitet Sv. Kiril i Metodij – Skopje). Govoreći o trenutnom međunarodnom položaju i ulozi Makedonije na području jugoistoka Europe, mr. sc. Cvetkovska dala je i svoje viđenje Makedonije u novom svjetskom poretku koji se uspostavlja.

Analizirajući problem europske sigurnosti i stabilnosti povezano s procesom širenja Europske unije, prof. dr. Marjan Svetličić (Fakultet za društvene vede – Ljubljana) naglasio je kako zagovornici proširenja EU tvrde da je ono “investicija u mir i sigurnost u Europi, dok protivnici proširenja EU analiziraju troškove proširenja/neproširenja za EU i za potencijalne članice”. Stoga danas male države jugoistočne Europe, nečlanice EU, nužno trebaju međusobno više surađivati jer time “stječu dobre preduvjete za brži ulazak u europske integracije”.

Seminar “Regionalna suradnja i sigurnost u jugoistočnoj Europi” održan je u vrijeme kada su međunarodna javnost, relevantne međunarodne organizacije, ali i snage i čelnici velikih sila bili aktivno angažirani u cilju postizanja mira, stabilnosti i stvaranja preduvjeta za demokratski razvitak tog dijela europskog kontinenta. Bila je to odlična prilika studentima, istraživačima, znanstvenicima da razmijene svoja iskustva, stečena znanja te se pobliže upoznaju s najnovijim događanjima, stavovima i planovima međunarodne zajednice spram područja jugoistočne Europe (Pakt o stabilnosti). Proširena iskustva i nove spoznaje svakako će im biti od koristi pri njihovom daljnjem usavršavanju ili budućem znanstvenom radu.

Lidija Čehulić